

Διδακτική ενότητα 11η - Ο χαρακτήρας και οι στόχοι της παιδείας

Εισαγωγικά σχόλια

Αξίζει να διαβάσουμε τι έγραψε ο Αριστοτέλης αμέσως πριν από το κείμενό του που περιλάβαμε στην ενότητα αυτή:

«Κανείς, νομίζω, δεν έχει αμφιβολία ότι είναι υποχρέωση του νομοθέτη να ασχοληθεί πολύ σοβαρά με το θέμα της παιδείας των νέων· είναι κάτι που αν παραμεληθεί στις πόλεις, βλάπτει πριν απ' όλα το ίδιο το πολίτευμά τους, αφού οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους. ... Έπειτα, η κάθε τέχνη προϋποθέτει κάποια προπαιδεία και κάποια άσκηση, αν είναι να φτάσει κάποτε κανείς να κάνει τις εργασίες αυτής της τέχνης· το ίδιο όμως ισχύει και για τις πράξεις της αρετής. Καθώς, εξάλλου, οι πολίτες μιας πόλης έχουν να επιτελέσουν σαν σύνολο έναν σκοπό, είναι φανερό ότι και η παιδεία πρέπει να είναι μία και η ίδια για όλους, και η φροντίδα γι' αυτήν πρέπει να ανήκει στο δημόσιο και όχι να αφήνεται στην ατομική πρωτοβουλία, όπως γίνεται σήμερα, που ο κάθε γονιός φροντίζει ιδιωτικά τα παιδιά του, διδάσκοντάς τους τους κλάδους της γνώσης που ο ίδιος θεωρεί ενδεδειγμένους. Για την επίτευξη ενός στόχου που είναι κοινός για όλους, κοινή πρέπει να είναι και η άσκηση. Και, φυσικά, κανείς πολίτης δεν πρέπει να πιστεύει ότι ανήκει στον εαυτό του, αλλά, αντίθετα, ότι όλοι οι πολίτες ανήκουν στην πόλη· ο καθένας δεν είναι παρά ένα μέρος της πόλης, και η φροντίδα για το κάθε ξεχωριστό μέρος πρέπει να γίνεται σε απόλυτο συνταίριασμα με τη φροντίδα για το σύνολο. Από την άποψη αυτή μόνο επαίνους θα πρέπει να έχει κανείς να πει για τους Λακεδαιμονίους, που και μεγάλο ζήλο δείχνουν για την αγωγή των παιδιών τους και την αγωγή αυτή την κάνουν με ένα δημόσιο, κοινό για όλους σύστημα».

Ερμηνευτικά σχόλια

νομοθετητέον περί παιδείας... κοινήν ποιητέον· Η συγκεκριμένη φράση (δεοντολογικό ύφος) αποτελεί τη συμπερασματική-καταληκτική διατύπωση των προηγούμενων σκέψεων του φιλοσόφου. Κατά συνέπεια μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής (από τα προηγούμενα):

Για τον Αριστοτέλη κάθε πολίτευμα διαμορφώνεται και συντηρείται από το ιδιαίτερο ήθος των πολιτών του. Αποστολή του κράτους είναι να καλλιεργεί αυτό το ήθος με την εκπαίδευση, η οποία γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, πρέπει να παρέχεται απ' την πολιτεία και όχι από τους γονείς και να είναι ίδια για όλους τους πολίτες. Κανένας πολίτης δεν ανήκει στον εαυτό του· όλοι ανήκουν στο κράτος, και το κράτος πρέπει να φροντίζει για καθένα από τα μέρη του⁴⁰. Η σπουδαιότερη υπόθεση της πόλης είναι η προσεκτικά σχεδιασμένη αγωγή της νεολαίας. Αν η αγωγή της νεολαίας αφεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία, οι πολίτες διασπώνται. Το κράτος πρέπει να φροντίζει οπωσδήποτε για τη δημόσια ηθική· όποιος την έχει συνηθίσει από παιδί θα την υπομείνει ατάραχος⁴¹. Για μια ακόμη φορά υπάρχει **αλληλεξάρτηση ηθικής και πολιτικής**. Είναι επίσης σημαντικό ότι υποστηρίζει τη δημόσια εκπαίδευση **αιώνες πριν από το γαλλικό διαφωτισμό** και τη στιγμή που η ιδιωτική εκπαίδευση στην εποχή του ήταν πολύ ανεπτυγμένη⁴². Βέβαια, όλες αυτές οι σκέψεις εμπεριέχονται στις κρίσεις γύρω από το θέμα του ιδεώδους πολιτεύματος.

Συνοψίζοντας, ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας είναι, κατά τον Αριστοτέλη, ένα αίτημα που προκύπτει από την ανάγκη κοινωνικής και πολιτικής ισότητας. Επίσης, η **κοινή παιδεία** είναι απαραίτητη για την ενότητα της πόλης και τη συλλογική ευτυχία. Στο πλαίσιο αυτό τονίζεται μαζί με τον δημόσιο και ο ενιαίος χαρακτήρας της παιδείας: **τὴν παιδείαν κοινήν καὶ μίαν ποιεῖν** (Πολιτικά 1263b36-37).

τίς ἔσται ... παιδεύεσθαι. Με την ερώτηση *τίς ἔσται ἡ παιδεία* θέτει την ουσία του προβλήματος, ενώ με την ερώτηση *πῶς χρή παιδεύεσθαι* την αξιολογική του βάση. Τέλος της παιδείας είναι το *εὖ ζῆν*, όπου οδηγείται ο πολίτης που έχει ασκηθεί με ευθύνη της πολιτείας στην αρετή⁴³.

ἀμφισβητεῖται ... οὐ γάρ ταυτά πάντες. Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στις διαφορετικές απόψεις σχετικά με τον στόχο και το περιεχόμενο της παιδείας.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο φιλόσοφος αναφέρεται σε τρεις διακριτές περιοχές της παιδαγωγικής έρευνας προβαίνοντας σε διαιρετικές αναλύσεις: α) διδακτικοί σκοποί, β) εκπαιδευτική πρακτική και γ) γνωστικό αντικείμενο. Ως πιθανοί σκοποί της παιδείας παρατίθενται διαζευτικά η αρετή ή ευτυχία, η ανάπτυξη του πνεύματος ή η καλλιέργεια της ψυχής, η χρησιμότητα της γνώσης ή η αυταξία της. **Η τρέχουσα εκπαιδευτική πρακτική** μόνο ταραχή μπορεί να προκαλέσει στον ερευνητή, γι' αυτό **και προσωρινά προσπερνάται**. Ως γνωστικό αντικείμενο, τέλος, ορίζονται όλες οι δράσεις, σωματικές και πνευματικές, των ελευθέρων πολιτών.

Γι' αυτό τον σκοπό χρησιμοποιεί παρατακτική συμπλεκτική αποφαστική σύνδεση («οὐ γάρ ταυτά [...] οὐδὲ φανερόν, οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον»), διμελείς πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις («πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν [...] ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος, πότερον ἀσκεῖν δεῖ [...] ἢ τὰ τείνοντα ἢ τὰ περιττά») και γενικές διαιρετικές («τὰ ἀναγκαῖα [...] τῶν χρησίμων, ὅσα τῶν χρησίμων»).

Πιο συγκεκριμένα οι άνθρωποι διαφωνούν για το αν οι νέοι είναι καλό να εκπαιδεύονται με σκοπό την κατάκτηση της **αρετής** και του **ἀρίστου βίου** και αν πρέπει να αποβλέπουν με την παιδεία **στην πνευματική καλλιέργεια** ή στη **διάπλαση ἡθους**.

Έτσι, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- **πρὸς ἀρετὴν**· Η ἀρετὴ αναφέρεται και στο καθαρὰ λογικὸ μέρος της ψυχῆς (διανοητικές ἀρετές) και σε ἐνέργειες της βούλησης, που ἐλέγχονται ὁμως ἀπὸ τη λογική, ἀλλὰ γεννιούνται με τον ἐθισμό (ἠθικές ἀρετές). Η ἀρετὴ ἀποτελεῖ τη βάση του «**αἰρετωτέρου βίου**».
- **πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον**· Ο ἄριστος βίος ἀπασχόλησε τον Ἀριστοτέλη στα τρία πρώτα κεφάλαια του ἑβδομου βιβλίου των *Πολιτικῶν* και ὁπωσδήποτε στα *Ἠθικά Νικομάχεια*. Εννοεῖ μάλλον τὸν ἄριστο βίο που προβάλλει κάθε πολιτικὴ κοινωνία στα μέλη της ως «αἰρετώτερον βίον» (=προτιμότερο βίο). Στο σύνολο των ἀριστοτελικῶν ἀναφορῶν η **ἀρετὴ** ἀποτελεῖ την προϋπόθεση του «**αἰρετωτέρου βίου**», ὅπως φαίνεται και στα *Ἠθικά Νικομάχεια* (1172a24). Επιπλέον, χρειάζεται να ἀναγνωρίσουμε ἓνα πλάτος στην ἐννοια της ἀρετῆς, σύμφωνα με το ὁποῖο π.χ. οἱ Σπαρτιάτες ταύτιζαν το περιεχόμενο της ἀρετῆς με την πολεμικὴ ἀνδρεία και κατὰ συνέπεια ὁ βίος που θεμελιώνεται στην πολεμικὴ ἀνδρεία ἦταν ὁ ἄριστος γι' αὐτοῦς. Γίνεται σαφές ὅτι ὁ ἄριστος βίος συνδέεται με τὸ ἄριστο πολίτευμα. Ἀριστη πολιτεία εἶναι ἐκείνη που ἐξασφαλίζει τὸν «**αἰρετώτατον βίον**», την ἀριστη ζωὴ για τὸ άτομο και τὸ σύνολο συγχρόνως. **Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δεν ὑπάρχει ἓνας και μοναδικὸς ἄριστος βίος, ἀλλὰ τόσοι ὅσα και τὰ πολιτεύματα.**

Σύμφωνα πάλι με μελετητές, **ὁ ἄριστος βίος** ἀνήκει στο «**λόγον ἔχον**», τὸ θεωρητικὸ και ἀνώτερο μέρος της ψυχῆς. Μάλιστα, σε παρακάτω ἀπόσπασμα των *Πολιτικῶν* (*Πολιτικά* 1340 a 5 κ.ε.) ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ὅτι ἓνα παιδευτικὸ ἀγαθὸ ὄχι μόνον ευχάριστο και διασκεδαστικὸ, ἀλλὰ χρήσιμο και για ἠθικοὺς σκοποὺς και για τὴ διαμόρφωση τοῦ ἀρίστου βίου εἶναι ἡ μουσική. Ὡς παραδείγματα ἀναφέρει τὴ χρῆση των λατρευτικῶν ἀσμάτων στις γιορτές, ὅπου οἱ συμμετέχοντες ἀρχικὰ διεγείρονται στο ἀκουσμα της γεμάτης πάθος μουσικῆς και στη συνέχεια πάλι ἡρεμοῦν με τὰ

ιερά τραγούδια που ακολουθούν σαν να βρήκαν ίαση και καθαρό, δηλαδή ψυχική ανακούφιση, η οποία συνδέεται με απόλαυση.

Επίσης, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- **πρὸς τὴν διάνοιαν**· Ορισμένοι θεωρούν ότι η παιδεία έχει νόημα ως **άσκηση του νου**, ως μαθητεία μόνο του πνεύματος.
- **πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος**· Από την άλλη η διαμόρφωση **ηθικού χαρακτήρα** αποτελεί και αυτή κύριο διακύβευμα της παιδείας, το οποίο έχει υποστηρικτές, αλλά και αρνητές.

Ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν... ἄσκησιν αὐτῆς· Ο ρεαλιστικός και εμπειρικός χαρακτήρας της αριστοτελικής σκέψης φαίνεται και στη διαπίστωση ότι η έρευνα για την παιδεία δεν διευκολύνεται από την παρατήρηση της τότε παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Κρίνει, λοιπόν, ο Αριστοτέλης ότι η απουσία νομικού πλαισίου για την εκπαίδευση και ο ιδιωτικός της χαρακτήρας προσανατολίζουν τους ανθρώπους σε ανόμοιες επιλογές παιδείας με πολιτικές βέβαια επιπτώσεις στην ενότητα και στην ευδαιμονία της πόλης. Διακρίνει στην εποχή του και μας παραδίδει τρεις τύπους παιδείας:

- ό,τι είναι χρήσιμο και πρακτικό για τη ζωή (ωφελιμιστική παιδεία)
- ό,τι οδηγεί στην αρετή (ηθοπλαστική παιδεία)
- πιο «**περιττά**» πράγματα, όπως η μουσική και η γεωμετρία (γνωσιοκεντρική/νοησιαρχική παιδεία)

Πού οφείλονται αυτές οι διαφοροποιήσεις; μα στον σκοπό της πολιτείας. Ο Αριστοτέλης δεν απομονώνει την πολιτειακή τάξη από τον τρόπο ζωής και την παιδεία που προϋποθέτει τη διατήρησή της. Για να ακολουθηθεί ο τρόπος ζωής που ταιριάζει στο κάθε πολίτευμα, πρέπει να υπάρχει η αντίστοιχη μορφή παιδείας, που ποικίλλει ανάλογα με τους σκοπούς της κάθε πολιτείας. Κανένας τύπος παιδείας από αυτούς δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Αριστοτέλη, γιατί ο κάθε τύπος από μόνος του δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα εκείνα τα γνωρίσματα που απαιτούνται για

τη συγκρότηση της προσωπικότητας του σπουδαίου πολίτη και πολιτικού. Μας παραδίδει ο Αριστοτέλης τον προβληματισμό που είχε ανακύψει για τις τρεις κατευθύνσεις της παιδείας: κατάρτιση για βιοπορισμό, ή διάπλαση ενάρετου χαρακτήρα, ή καθαρή μόρφωση.

τῆς ἐμποδῶν παιδείας· Σ' ένα παρακάτω χωρίο αναφέρει ο Αριστοτέλης τι αποτελούσε συνήθως **την παιδεία του καιρού του**: α) ανάγνωση και γραφή, β) γυμναστική, γ) μουσική, και δ) (μερικές φορές) σχέδιο και ζωγραφική. (Ένας λόγος που δεν αναφέρει την αριθμητική είναι ίσως ότι στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο.) Πρόκειται για την παιδεία που ίσχυε την εποχή του Αριστοτέλη. Η ανάγνωση μαζί με την γραφή, και το σχέδιο είναι απλώς γνώσεις, δεξιότητες χρήσιμες για τη ζωή. Σκοπός της γυμναστικής είναι η καλλιέργεια της ανδρείας, γιατί όλοι οι πολίτες με τη γυμναστική συνηθίζουν να διακινδυνεύουν. Σκοπός εξάλλου της μουσικής είναι να προάγει την πνευματική καλλιέργεια και μόρφωση, να χαρίζει ανάπαυση και χαλάρωση ή διασκέδαση γενικά και να προσφέρει στους μορφωμένους ανθρώπους πιο εκλεπτυσμένη απόλαυση.

περί τῶν πρὸς ἀρετὴν ... ὁμολογούμενον· Ο Αριστοτέλης έχει ήδη υποστηρίξει ότι η ἀρετὴ των πολιτῶν δεν είναι προϊόν της τύχης, ούτε κάτι που βρίσκεται έξω απ' την πολιτεία· αντίθετα, βρίσκεται μέσα στην πολιτεία και καλλιεργείται με την παιδεία. Ἀρετὴ είναι για τον Αριστοτέλη ορθή ενέργεια του ανθρώπου, η οποία τον οδηγεί στην πραγμάτωση της φύσης του. Ενώ όμως για τον Αριστοτέλη το θέμα αυτό είναι ξεκαθαρισμένο, άλλοι διαφωνούν μ' αποτέλεσμα να εμφανίζονται διχογνωμίες.

ὅτι ... δεῖ... Ως συνήθως ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη μέση οδό. Δεν πρέπει να παραμελούμε το χρήσιμο· η ανάγνωση, η γραφή και το σχέδιο είναι γνώσεις και ικανότητες που τις χρειαζόμαστε στις συναλλαγές όσο και στην άσκηση του δημόσιου καθήκοντος. Το χρήσιμο, όμως, είναι μόνο το μέσο για το σκοπό· δεν αρμόζει σε ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν παντού

τη χρησιμότητα. Πρέπει να φροντίζουμε τα παιδιά να μη μαθαίνουν πράγματα που θα τους κάνουν ευτελείς και τιποτένιους⁴⁴.

Βάναυσον δ' ἔργον ... τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν διάνοιαν· Εφόσον η παιδεία θα αποβλέπει στο να καταστήσει τους πολίτες ελεύθερους και ευγενείς, δεν είναι δυνατόν η κάθε επιμέρους γνώση ή άσκηση να θεωρείται ως αυτοσκοπός, γιατί κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε ανεπίτρεπτη μονομέρεια. Γενικά πρέπει να διακρίνουμε τις ελεύθερες από τις ανελεύθερες ενασχολήσεις. Οι τελευταίες καθιστούν τον ελεύθερο άνθρωπο ανίκανο να εκπληρώσει τις απαιτήσεις της αρετής. Περιορίζουν και υποβαθμίζουν τη σκέψη μας. Η διδασκαλία πρέπει να μην υπερβαίνει ορισμένα όρια· δεν πρέπει να την χαρακτηρίζει υπερβολικός ζήλος. Από τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ότι οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ελεύθερου ανθρώπου.

Ειδικότερα:

Ο Αριστοτέλης στην ενότητα αυτή δίνει τα όρια ανάμεσα στη γνώση που προάγει συνολικά τον άνθρωπο και σε εκείνη που τον «υποδουλώνει» από μία άποψη. Φαίνεται ότι δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονομέρεια της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά / επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ό,τι θα έθιζε τον νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα (**βάναυσον ἔργον**).

Βάναυσον δ' ἔργον (< **βαύναυσος** από το **βαῦνος** < **αὔω**: η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι

τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι βάνουσοι ή το βάνουσον αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.

Γενική διαπίστωση αναφορικά με το απόσπασμα:

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για εκπαίδευση πολιτών που αποτελούν μέρη του κράτους. Έτσι, εξηγείται τόσο η ομοιομορφία της παιδείας, όσο και το γεγονός ότι έχει κυρίως ηθικό χαρακτήρα και όχι πρακτικό. Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζοντας στο κράτος ένα άμεσα ηθικοπλαστικό ρόλο και όχι απλώς ένα ρόλο εξάλειψης πιθανών εμποδίων για την ευζωία των πολιτών, είναι φυσικό να δίνει στην ηθική διαπαιδαγώγηση μεγαλύτερη έμφαση απ' ό,τι συνηθίζουμε σήμερα. Ασφαλώς πιστεύουμε και εμείς ότι τα εκπαιδευτικά και τα μαθήματα ασκούν ηθική επιρροή, αλλά θεωρούμε την επίδρασή τους λιγότερο άμεση, και μάλιστα πιστεύουμε ότι όσο λιγότερο τονίζεται και προβάλλεται αυτός ο σκοπός, τόσο πιθανότερη είναι η θετική επίδρασή τους⁴⁵.

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης κειμένου αναφοράς

1. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης της εποχής του; Από ποια σημεία του κειμένου φαίνεται αυτό;
2. Με βάση το αρχαίο κείμενο (αναφοράς) να χαρακτηρίσετε τις παρακάτω διατυπώσεις ως Σωστές ή Λανθασμένες με ένα Σ ή Λ αντίστοιχα. Να τεκμηριώσετε την επιλογή σας γράφοντας τη χαρακτηριστική φράση του αρχαίου κειμένου που την επιβεβαιώνει.
 1. Τα δύο κατ' αρχήν βασικά ερωτήματα που απασχολούν τον Αριστοτέλη είναι: ποια είναι η ουσία της παιδείας και ποιο είναι το κατάλληλο εκπαιδευτικό σύστημα για τους νέους.
 2. Ένα βασικό σημείο διαφωνίας είναι για το εάν η παιδεία οφείλει να έχει ως στόχο την ανάπτυξη του πνεύματος ή την ηθική καλλιέργεια.
 3. Όλοι συμφωνούν με το τι είναι αρετή, αλλά διαφωνούν στο τρόπο άσκησής της.
 4. Ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη μεσότητα ως προς τη διδασκαλία των χρησίων.
 5. Κατά τον Αριστοτέλη κάθε μορφή γνώσης μπορεί να έχει θετική επίδραση στον άνθρωπο.

Ερμηνευτικές ασκήσεις

1. Ποιες απόψεις του Αριστοτέλη για τη διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα του ανθρώπου διακρίνετε στο κείμενο;
2. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η πολιτεία οφείλει να επιδιώκει για τους νέους της την αρετή με σκοπό να διαμορφώσει ηθικά τον χαρακτήρα τους. Ποιες δυσκολίες περιγράφει για την επίτευξη αυτού του σκοπού;

Λεξιλογικές ασκήσεις

1. Να βρείτε μέσα από το κείμενο ή να σχηματίσετε, όπου δεν υπάρχουν, τα αντώνυμα των φράσεων που ακολουθούν:

δῆλον, φανερόν:

τά χρήσιμα πρὸς τὸν βίον:

τά τείνοντα πρὸς ἀρετήν:

ἐλευθερίων:

ταραχώδης:

διηρημένον:

πάντες:

τὸν βίον τὸν ἄριστον:

2. Με ποιες λέξεις του κειμένου παρουσιάζουν ετυμολογική συγγένεια οι παρακάτω λέξεις της ν.ε.: ***εμφάνιση, υπόληψη, έθος, ποδήλατο, τάση, διακρίσεις, δεν, καχεξία, τοκετός, διέλευση***

Ασκήσεις παραλλήλων κειμένων

Α. Αφού μελετήσετε το παρακάτω απόσπασμα από τον "Πρωταγόρα" του Πλάτωνα όπου ο σοφιστής περιγράφει το εκπαιδευτικό σύστημα στην Αθήνα του 5ου αι. π.Χ., και το αρχαίο κείμενο αναφοράς από τα "Πολιτικά" του Αριστοτέλη να εντοπίσετε τυχόν ομοιότητες ή/και διαφορές αναφορικά με τους στόχους, τους φορείς και το περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Στην πραγματικότητα, αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παιδί τι του λένε, και η παραμάνα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το "ισιώνουν", σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την εύκοσμία των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως. Και μόλις τα αγόρια μάθουν τα γράμματα και είναι σε θέση στο εξής να καταλάβουν ένα γραπτό κείμενο, όπως μέχρι τώρα καταλάβαιναν τον προφορικό λόγο, τα βάζουν, καθισμένα στα θρανία τους, να διαβάζουν δυνατά τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών και τα αναγκάζουν να μάθουν απέξω αυτά τα έργα, στα οποία υπάρχουν πολλές συμβουλές, αλλά και αναλύσεις για τα πράγματα, και ἔπαινοι και ἐγκώμια για τους αρχαίους ἥρωες, προκειμένου το αγόρι να θελήσει να τους μιμηθεί και να έχει διάθεση να γίνει παρόμοιος. [...]

Πλάτων, Πρωταγόρας, 325d

B. Να επισημάνετε και να παρουσιάσετε τα κοινά σημεία μεταξύ των στόχων της εκπαίδευσης, όπως ορίζονται σήμερα στο κείμενο του Ελληνικού Συντάγματος και στο κείμενο αναφοράς από τα "**Πολιτικά**" του Αριστοτέλη.

Άρθρο 16: (Παιδεία, τέχνη, επιστήμη)

1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα.
2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.
3. Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα.
4. Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-16/>

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου

Παράλληλο 1ο Πλάτων, Νόμοι 643d-644b

- Αναδεικνύεται η σημασία της παιδείας ως καθοριστικού παράγοντα για την επίτευξη μιας ιδανικής πολιτείας (χαρακτήρας και στόχοι) και διευκρινίζεται ο όρος ως ο καθοριστικός παράγοντας που από την παιδική ηλικία κατευθύνει τον άνθρωπο στην αρετή και διαμορφώνει μέσα στην ψυχή του τη σφοδρή επιθυμία να εξελιχθεί σε τέλειο πολίτη, ο οποίος ξέρει να κυβερνά ή να κυβερνιέται σύμφωνα με το δίκαιο. Η παιδεία με την παραπάνω έννοια απουσιάζει ακόμη και από ανθρώπους που διαθέτουν ειδικές γνώσεις και έχουν υψηλή κατάρτιση.
- Επικρίνεται η χρησιμοθηρική εκπαίδευση που επιδιώκει την απόκτηση χρημάτων, δύναμης ή σοφίας χωρίς λογική και δικαιοσύνη χαρακτηρίζοντάς τη ανάρμοστη για έναν ελεύθερο άνθρωπο, ανάξια να ονομάζεται παιδεία. Απαιτείται αυτοδέσμευση του ατόμου, συνειδητή επιλογή και προσπάθεια καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Επομένως, η αγωγή είναι ένα από τα πολυτιμότερα αγαθά και ένα από τα βασικότερα εργαλεία για τη διαμόρφωση της ιδανικής πολιτείας · είναι παράγοντας που οδηγεί στην ολοκλήρωση του ανθρώπου σε ηθικό ον και στην ευδαιμονία, ατομική και συλλογική.
- Οι παραπάνω απόψεις του Πλάτωνα στο έργο του **Νόμοι** είναι φανερό ότι επηρέασαν τη σκέψη του Αριστοτέλη, καθώς σε μεγάλο βαθμό ταυτίζονται με τις θέσεις που υποστηρίζει στο Κείμενο Αναφοράς: α) η παιδεία ως δημόσιο αγαθό οφείλει να είναι προγραμματισμένη, κατάλληλα δομημένη, με στόχο την απόκτηση της αρετής και περαιτέρω της ευδαιμονίας, β) καθιέρωση της δημόσιας και υποχρεωτικής εκπαίδευσης, θεωρώντας ότι η αγωγή πρέπει να αρχίζει από τη γέννηση του ανθρώπου και να συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια του βίου του.
- Ωστόσο, η παιδεία που εισηγείται ο Αριστοτέλης είναι περισσότερο πολυδιάστατη, δεν έχει προσανατολισμό προς την αρετή, δεν είναι προορισμένη αποκλειστικά για την ανώτερη τάξη. Ο Αριστοτέλης δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία,

επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονομέρεια της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά-επαγγελματικά προσανατολισμένης. Σ' αυτό είναι σαφές ότι διαφορετική εκπαίδευση, με διακριτούς στόχους και αντικείμενα, πρέπει να λάβουν οι πολίτες της ιδανικής πολιτείας του, ανάλογα με τη φύση τους και την τάξη στην οποία ανήκουν. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Πλάτωνα κύριος σκοπός της παιδείας είναι η δημιουργία καλών φυλάκων και φιλοσόφων, ενώ παράλληλα ο φιλόσοφος πιστεύει στην αυστηρή ειδίκευση.

Παράλληλο 2ο Ζαν Ζακ Ρουσό, Αιμίλιος ή περί αγωγής

- Σύμφωνα με τον Ρουσό οφείλουμε να διαπαιδαγωγούμε ανθρώπους ελεύθερους και αυτόνομους, γιατί μόνο μ' αυτό τον τρόπο μπορούν να εξελιχθούν ομαλά μέσα σε μεταβαλλόμενες εξωτερικές συνθήκες, έξω από το προστατευμένο περιβάλλον των «δικών τους ανθρώπων», ικανούς να ανακαλύψουν τις δυνάμεις τους με τον δικό τους ιδιαίτερο τρόπο.

Ο παιδαγωγός οφείλει, λοιπόν, να διασφαλίζει περιβάλλον ελευθερίας και σχετικής αυτονομίας για τον μαθητή του παρατηρώντας διακριτικά την εξέλιξή του και βοηθώντας τον να ανακαλύψει τη γνώση μέσα από τα πράγματα και να διορθώνει τυχόν αστοχίες με τις δικές του δυνάμεις. Η ανάπτυξη της παιδικής προσωπικότητας απαιτεί τη μετάβαση από την αίσθηση στη σκέψη και στην κρίση με βάση κυρίως αυθόρμητες εμπειρίες, παρά διδαχές που προσφέρουν τα βιβλία. Στο τέλος της παιδαγωγικής διαδρομής πρέπει να διδάξουμε σε ένα παιδί τη σωστή σύνταξη των κοινωνικών σχέσεων υπό το πρίσμα της ατομικής αυτονομίας και του σεβασμού των κανόνων που επιβάλλει η ηθική μας συνείδηση.

- **Κοινά σημεία αναφοράς** θα μπορούσαν να θεωρηθούν η ανθρωπιστική διάσταση της εκπαίδευσης, ο προβληματισμός για τη ρευστότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων από χώρα σε χώρα και από εποχή σε εποχή, και η έμφαση στην ελευθερία-αυτονομία του ανθρώπου ως στόχου της παιδείας. Βέβαια, τα ιστορικά συγκείμενα είναι διαφορετικά, οπότε και η έννοια της ελευθερίας διαφοροποιείται σε σημαντικό βαθμό. Ως κοινό

σημείο στη γενικότερη φιλοσοφική στάση των δύο θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μία "πόλη" κατά τον Ρουσό μπορεί να κυβερνηθεί δίκαια και λογικά, μόνο αν όσοι την κατοικούν είναι, πρώτοι αυτοί, ενάρετοι και έχουν επίγνωση της αναγκαιότητας να επικρατήσει το κοινό καλό.

Η αλληγορία του Σπηλαίου⁴⁶ (Πλάτων, Πολιτεία 514a-517a)

Η αλληγορία ή μύθος του Σπηλαίου είναι ένας μύθος που διηγείται ο Σωκράτης στο πλαίσιο της υποτιθέμενης συζήτησης που διεξάγεται ανάμεσα σε επιφανείς Αθηναίους για την αναζήτηση του περιεχομένου της δικαιοσύνης και του πώς μπορεί να δημιουργηθεί θεωρητικά μια δίκαιη κοινωνία. Στο απόσπασμα που ακολουθεί συνομιλούν ο Σωκράτης που διηγείται τον μύθο και ο Γλαύκων (αδερφός του Πλάτωνα) που παρακολουθεί τη διήγηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Πλάτων στα φιλοσοφικά έργα του χρησιμοποιεί συχνά μύθους προκειμένου να κατανοήσουν οι αναγνώστες του δύσκολες φιλοσοφικές έννοιες.

	Εἰκασία 1^ο στάδιο
[514a] Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον, ἀπέεικασον τοιοῦτ' ὅπως τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδεύας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας, ἰδὲ γὰρ ἀνθρώπους ὅσων ἐν καταγείῳ οἰκίῃσιν σπηλαιώδει, ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον ἐχούσῃ μακρὰν παρὰ πᾶν τὸ σπήλαιον, ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένους, ὥστε μένειν τε αὐτοὺς εἷς τε τὸ [514b] πρόσθεν μόνον ὄραν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν, φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὄπισθεν αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν δεσμιωτῶν ἐπάνω ὁδόν, παρ' ἣν ἰδὲ τείχιον παρ' ὁδοποιημένον, ὥσπερ τοῖς	Ἦστερ' ἀπὸ αὐτά, εἶπα, δοκίμασε να ἀπεικονίσῃς τὴν ἀνθρώπινη φύσιν μᾶς ὡς πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀπαιδευσίαν τῆς πλάθοντος με το νου σου μῖα κατὰστασι ὅπως ἡ ἀκόλουθη. Φαντάσου δηλαδὴ ἀνθρώπους σ' ἓνα οἶκῳ ὑπόγειο, κατὰ σάν σπηλιά, που το ἀνοιγμὰ τῆς, ἐλεύθερο στο φῶς σε μεγάλη ἀπόστασι, θα ἀπλώνεται σε ὅλο το πλάτος τῆς σπηλιάς, καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς να βρίσκονται μέσα ἐκεῖ ἀπὸ παιδιὰ ἀλυσσοδεμένοι ἀπὸ τὰ σκέλια καὶ τὸν αὐχένα ὥστε να μένουν ἀκίνητοποιημένοι καὶ να κοιτάζουν μόνον πρὸς τὰ εμπρὸς χωρὶς να μποροῦν, ἔτσι ἀλυσσοδεμένοι καθὼς θα εἶναι, να στρέφουν γύρω το κεφάλι τοὺς· καὶ ἓνα φῶς να τοὺς ἐργεταὶ ἀπὸ ψηλὰ καὶ ἀπὸ μακριὰ, ἀπὸ μῖα φωτιά που θα καίει πίσω τοὺς, καὶ ἀνάμεσα στη φωτιά καὶ στοὺς δεσμιώτες, σὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, να περνᾷ ἓνας δρόμος· καὶ ἐκεῖ δίπλα φαντάσου ἓνα τειχάκι χτισμένο παρὰλλήλα στο δρόμο σαν ἐκεῖνα τὰ χαμηλὰ παραπετάσματα που στήνουν οἱ

θαυματοποιῶς πρὸ τῶν ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα, ὑπὲρ ὧν τὰ θαύματα δεικνύσιν.

Ὁρῶ, ἔφη.

Ὅρα τοῖνυν παρὰ τοῦτο τὸ τείχιον φέροντας ἀνθρώπους [514c] σκεύη τε παντοδαπὰ ὑπερέχοντα τοῦ τείχιου καὶ ἀνδριάντας [515a] καὶ ἄλλα ζῶα λίθινά τε καὶ ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον εἰκὸς τοὺς μὲν φθειγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν παραφερόντων.

Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ δεσμώτας ἀτόπους.

Ὅμοιους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ· τοὺς γὰρ τοιοῦτους πρῶτον μὲν ἑαυτῶν τε καὶ ἀλλήλων οἶει ἂν τι ἑωρακέναι ἄλλο πλὴν τὰς σκιάς τὰς ὑπὸ τοῦ πυρὸς εἰς τὸ καταντικρὺ αὐτῶν τοῦ σπηλαίου προσπιτούσας;

Πῶς γάρ, ἔφη, εἰ ἀκινήτους γε τὰς κεφαλὰς ἔχουν ἠναγκασμένοι [515b] εἶεν διὰ βίον;

Τί δὲ τῶν παραφερομένων; οὐ ταῦτόν τοῦτο;

Τί μὴν;

Εἰ οὖν διαλέγεσθαι οἷοί τ' εἶεν πρὸς ἀλλήλους, οὐ ταῦτα ἡγῆ ἂν τὰ ὄντα αὐτοὺς νομίζειν ἅπερ ὀρῶεν;

Ἀνάγκη.

Τί δ'· εἰ καὶ ἡχὼ τὸ δεσμοτήριον ἐκ τοῦ καταντικρὺ ἔχοι; ὁπότε τις τῶν παριόντων φθέγγετο, οἶει ἂν ἄλλο τι αὐτοὺς ἡγεῖσθαι τὸ φθειγγόμενον ἢ τὴν παριοῦσαν σκιάν;

Μὰ Δί' οὐκ ἔγωγ', ἔφη.

[515c] Παντάσῃ δῆ, ἦν δ' ἐγώ, οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζουσιν τὸ ἀληθές ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς.

Πολλὴ ἀνάγκη, ἔφη.

ταχυδακτυλουργοὶ μπροστά στους θεατές για να δείχνουν από 'κει τα τεχνάσματά τους.

Το φαντάζομαι, εἶπε.

Φαντάσου ακόμη ότι κατά μήκος σ' αυτό το τειχάκι κάποιοι άνθρωποι μεταφέρουν κάθε λογής κατασκευάσματα που εξέχουν από το τειχάκι, αγάλματα και άλλα ομοιώματα ζώων, από πέτρα, από ξύλο ή από οτιδήποτε άλλο, κι ότι, όπως είναι φυσικό, άλλοι από τους ανθρώπους που κουβαλάνε αυτά τα πράγματα μιλούν ενώ άλλοι είναι σιωπηλοί.

Αλλόκοτη, εἶπε, η εικόνα που περιγράφεις, και οι δεσμώτες αλλόκοτοι κι αυτοί.

Ὅμοιοι με εμάς, ἔκανα εγώ· γιατί πρώτα-πρώτα μήπως φαντάζεσαι ότι οι δεσμώτες αυτοί εκτός από τον εαυτό τους και τους διπλανούς τους βλέπουν ποτέ τους τίποτε άλλο πέρα από τις σκιές που ρίχνει το φως αντικρὺ τους στον τοίχο της σπηλιάς;

Μα πώς θα ήταν δυνατόν, εἶπε, αφού σ' όλη τους τη ζωή είναι αναγκασμένοι να έχουν το κεφάλι τους ακίνητο;

Και με τα πράγματα που περνούν μπροστά στο τειχάκι τι γίνεται; Τι άλλο εκτός από τις σκιές τους βλέπουν οι δεσμώτες;

Σαν τι άλλο θα μπορούσαν να δουν;

Αν, τώρα, είχαν τη δυνατότητα να συνομιλούν, δεν νομίζεις ότι θα πίστευαν πως αυτά για τα όποια μιλούν δεν είναι παρά οι σκιές που έβλεπαν να περνούν μπροστά από τα μάτια τους;

Κατανάγκην, εἶπε.

Κι αν υποθέσουμε ακόμη ότι στο δεσμοτήριο ερχόταν και αντίλαλος από τον αντικρινό τοίχο; Κάθε φορά που θα μιλούσε κάποιος από όσους περνούσαν πίσω τους, φαντάζεσαι ότι οι δεσμώτες δεν θα πίστευαν ότι η φωνή βγαίνει από τη σκιά που θα έβλεπαν να περνά από μπροστά τους;

Μα το Δία, εἶπε, και βέβαια.

Ασφαλώς λοιπόν, εἶπα εγώ, οι άνθρωποι αυτοί δεν θα ήταν δυνατόν να πιστέψουν για αληθινό τίποτε άλλο παρά μονάχα τις σκιές των κατασκευασμάτων.

Ἀνάγκη ἀδήριτη, εἶπε.

Πίστις

Σκόπει δὴ, ἦν δ' ἐγώ, αὐτῶν λύσιν τε καὶ ἴασιν τῶν τε δεσμῶν καὶ τῆς ἀφροσύνης, οἷα τις ἂν εἴη, εἰ φύσει τοιάδε συμβαίνοι αὐτοῖς· ὅποτε τις λυθεῖη καὶ ἀναγκάζοιτο ἐξαίφνης ἀνίστασθαι τε καὶ περιάγειν τὸν αὐχένα καὶ βαδίζειν καὶ πρὸς τὸ φῶς ἀναβλέπειν, πάντα δὲ ταῦτα ποιῶν ἀλγοῖ τε καὶ διὰ τὰς μαρμαρυγὰς ἀδυνατοῖ καθορᾶν ἐκεῖνα ὧν [515d] τότε τὰς σκιὰς ἐώρα, τί ἂν οἶει αὐτὸν εἰπεῖν, εἴ τις αὐτῷ λέγοι ὅτι τότε μὲν ἐώρα φλυαρίας, νῦν δὲ μᾶλλον τι ἐγγυτέρω τοῦ ὄντος καὶ πρὸς μᾶλλον ὄντα τετραμμένους ὀρθότερον βλέπει, καὶ δὴ καὶ ἕκαστον τῶν παριόντων δεικνὺς αὐτῷ ἀναγκάζοι ἐρωτῶν ἀποκρίνεσθαι ὅτι ἔστιν; οὐκ οἶει αὐτὸν ἀπορεῖν τε ἂν καὶ ἠγείσθαι τὰ τότε ὁρώμενα ἀληθέστερα ἢ τὰ νῦν δεικνύμενα;

Πολύ γ', ἔφη.

[515e] Οὐκοῦν κἄν εἰ πρὸς αὐτὸ τὸ φῶς ἀναγκάζοι αὐτὸν βλέπειν, ἀλγεῖν τε ἂν τὰ ὄμματα καὶ φεῦγειν ἀποστρεφόμενον πρὸς ἐκεῖνα ἃ δύναται καθορᾶν, καὶ νομίζειν ταῦτα τῷ ὄντι σαφέστερα τῶν δεικνυμένων;

Οὕτως, ἔφη.

Διάνοια

Εἰ δέ, ἦν δ' ἐγώ, ἐντεῦθεν ἔλκοι τις αὐτὸν βίᾳ διὰ τραχείας τῆς ἀναβάσεως καὶ ἀνάντους, καὶ μὴ ἀνείη πρὶν ἐξελεγκόσθαι εἰς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, ἄρα οὐχὶ ὀδυνᾶσθαι τε [516a] ἂν καὶ ἀνανακτεῖν ἐλκόμενον, καὶ ἐπειδὴ πρὸς τὸ φῶς ἔλθοι, αὐγῆς ἂν ἔχοντα τὰ ὄμματα μεστὰ ὀρᾶν οὐδ' ἂν ἐν δυνάσθαι τῶν νῦν λεγομένων ἀληθῶν;

Οὐ γὰρ ἂν, ἔφη, ἐξαίφνης γε.

2° στάδιο

Σκέψου τώρα, εἶπα ἐγώ, ποια μορφή θα μπορούσε να πάρει η ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ τα δεσμά καὶ ἡ γιатρεία τους ἀπὸ τὴν πλάνη καὶ τὴν ἀφροσύνη, ἀν τύχαινε καὶ τους συνέβαιναν τα εξής; Κάθε φορά που κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς θα λυνόταν καὶ θα ἀναγκαζόταν ξαφνικά να ἐλευθερωθεῖ καὶ να γυρίσει το κεφάλι καὶ να περπατήσει καὶ να ἀντικρύσει το φῶς νηλά —κι ὅλα αὐτὰ πονώντας πολὺ καὶ ἀδυνατώντας ἀπὸ τὴν ἐκτυφλωτικὴ λάμψη να διακρίνει ἐκεῖνα τα πράγματα που ὡς τώρα ἐβλεπε τις σκιές τους—, τι φαντάζεσαι ὅτι θα ἔλεγε ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ἀν κάποιος του ἔλεγε ὅτι ὅσα ἐβλεπε πρωτότερα ἦταν ἀνοησίες καὶ ὅτι τώρα εἶναι κάπως πιο κοντά στην πραγματικότητα κι ὅτι ἔχοντας τώρα στραφεῖ σε ἀντικείμενα πιο πραγματικά βλέπει σωστότερα; Ἰδίως μάλιστα ἀν δείχνοντάς του καθένα ἀπὸ τα ἀντικείμενα που περνούσαν ἀπὸ μπροστά του τὸν ρωτοῦσε καὶ τὸν υποχρῶνε να ἀπαντήσει τι εἶναι το καθένα τους. Δὲν νομίζεις ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος θα τα ᾽ χανε καὶ θα πίστευε ὅτι ὅσα ἐβλεπε τότε ἦταν ἀληθινότερα ἀπὸ ἐκεῖνα που του ἔδειχναν τώρα;

Και πολὺ μάλιστα.

Κι ἅμα θα τὸν ἀνάγκαζε να κοιτάξει στο ἴδιο το φῶς, δὲν θα αἰσθανόταν ἐντόνο πόνο στα μάτια καὶ δὲν θα προσπαθοῦσε να το ἀποφύγει σιρέφοντας το βλέμμα του πάλι σ' ἐκεῖνα που μπορεί να βλέπει, καὶ δὲν θα νόμιζε ὅτι ἐκεῖνα εἶναι στ' ἀλήθεια πιο σαφὴ καὶ ευκρινὴ ἀπὸ ὅσα του ἔδειχναν τώρα;

Ἔτσι, εἶπε.

3° στάδιο

Ἀν, τέλος, εἶπα ἐγώ, κάποιος τὸν τραβοῦσε δια τῆς βίας πρὸς τα ἐξω ἀπὸ ἓνα ἀνέβασμα κακοτράχαλο κι ἀπότομο καὶ δὲν τὸν ἄφηνε προτοῦ να τὸν βγάλει στο φῶς τοῦ ἡλίου, ἄραγε ὁ δεσμιώτης δὲν θα πονοῦσε καὶ δὲν θα ἀγανακτοῦσε που τὸν τραβολογούσαν, κι ὅταν θα ἐβγαῖνε στο φῶς, ἔτσι καθὼς τα μάτια του θα ἦταν πλημμυρισμένα ἀπὸ τὴν ἐκτυφλωτικὴ λάμψη, δὲν θα τοῦ ἦταν ἐντελῶς ἀδύνατο να διακρίνει ἐστῶ καὶ ἓνα ἀπὸ τα πράγματα, για τα οποία θα τοῦ λέγανε τώρα πῶς εἶναι ἀληθινά;

Συνηθείας δὴ οἶμαι δέοιτ' ἄν, εἰ μέλλοι τὰ ἄνω ὄψεσθαι. καὶ πρῶτον μὲν τὰς σκιὰς ἂν ῥᾶστα καθορῶ, καὶ μετὰ τοῦτο ἐν τοῖς ὕδασι τὰ τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ τῶν ἄλλων εἰδῶλα, ὕστερον δὲ αὐτά· ἐκ δὲ τούτων τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νύκτωρ ἂν ῥᾶν θεάσαιτο, προσβλέπων τὸ τῶν [516b] ἄστρων τε καὶ σελήνης φῶς, ἢ μεθ' ἡμέραν τὸν ἥλιόν τε καὶ τὸ τοῦ ἡλίου.

Πῶς δ' οὐ;

Τελευταῖον δὴ οἶμαι τὸν ἥλιον, οὐκ ἐν ὕδασι οὐδ' ἐν ἄλλοις ἔδρα φαντάσματα αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν καθ' αὐτὸν ἐν τῇ αὐτοῦ χώρᾳ δύναιτ' ἂν κατιδεῖν καὶ θεάσασθαι οἷός ἐστιν.

Ἀναγκαῖον, ἔφη.

Νόησις

Καὶ μετὰ ταῦτ' ἂν ἥδη συλλογίζοιτο περὶ αὐτοῦ ὅτι οὗτος ὁ τὰς τε ὥρας παρέχων καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ πάντα [516c] ἐπιτροπεύων τὰ ἐν τῷ ὁρωμένῳ τόπῳ, καὶ ἐκείνων ὧν σφεῖς ἐώρων τρόπον τινὰ πάντων αἴτιος.

Δῆλον, ἔφη, ὅτι ἐπὶ ταῦτα ἂν μετ' ἐκεῖνα ἔλθοι.

Τί οὖν; ἀναμνησκόμενον αὐτὸν τῆς πρώτης οἰκίσεως καὶ τῆς ἐκεῖ σοφίας καὶ τῶν τότε συνδεσμωτῶν οὐκ ἂν οἶε αὐτὸν μὲν εὐδαιμονίζειν τῆς μεταβολῆς, τοὺς δὲ ἐλεεῖν;

Καὶ μάλα.

Τιμαὶ δὲ καὶ ἔπαινοι εἴ τινες αὐτοῖς ἦσαν τότε παρ' ἀλλήλων καὶ γέρα τῷ δέξυτατα καθορῶντι τὰ παριόντα, καὶ μνημονεύοντι μάλιστα ὅσα τε πρότερα αὐτῶν καὶ ὕστερα [516d] εἰώθει καὶ ἅμα πορεύεσθαι, καὶ ἐκ τούτων δὴ δυνατώτατα ἀπομαντευομένῳ τὸ μέλλον ἤξειν, δοκεῖς

Θα του ήταν αδύνατον, εἶπε· ἐτσι στα ξαφνικά τουλάχιστον.

Θα χρειαζόταν, νομίζω, κάποιος χρόνος προσαρμογῆς, προκειμένου να αντικρύσει τα πράγματα επάνω. Έτσι, στην αρχή, θα διέκρινε ευκολότερα τις σκιές, έπειτα τα είδωλα των ανθρώπων και των άλλων πραγμάτων στο νερό κι ύστερα τα ίδια τα πράγματα· από αυτά όσα βρίσκονται στον ουρανό, και αυτό τον ίδιο τον ουρανό, θα μπορούσε να τα κοιτάζει πιο εύκολα τη νύχτα με το φως των άστρων και του φεγγαριού παρά την ημέρα, με τον ήλιο και το φως του.

Ασφαλώς.

Και τελευταίο απ' όλα θα μπορούσε να αντικρύσει τον ήλιο, όχι είδωλά του στο νερό ή σε κάποια θέση άλλην από τη δική του, αλλά τον ήλιο αυτόν καθαυτόν στον δικό του τόπο, και να θεαστεί τη φύση του.

Κατανάγκην, εἶπε.

4^ο στάδιο

Κι ύστερα από αυτά θα έφθανε να συλλάβει με το λογισμό του ότι αυτός, ο ήλιος, είναι που δωρίζει τις εποχές και τα χρόνια και που διαφεντεύει τα πάντα στη σφαίρα των ορατών πραγμάτων, και κατά κάποιον τρόπο είναι η αιτία για όλα όσα έβλεπαν ο ίδιος και οι άλλοι δεσμώτες.

Προφανώς, εἶπε, αυτό θα ήταν το επόμενο συμπέρασμά του.

Λοιπόν; Καθώς θα ξαναθυμάται τον τόπο, στον οποίο έμενε πρώτα, τη «σοφία» που είχαν εκεί, και τους συγκρατούμενούς του εκεί, δεν νομίζεις ότι θα καλοτυγχίξει τον εαυτό του για την αλλαγή, ενώ για κείνους θα αισθάνεται οίκτο;

Και πολύ μάλιστα.

Κι αν υποθέσουμε ότι οι δεσμώτες είχαν θεσπίσει τότε κάποιες τιμές και επαίνους μεταξύ τους και βραβεία για όποιον διέκρινε καθαρότερα απ' όλους τα αντικείμενα που περνούσαν μπροστά τους, ή για όποιον συγκρατούσε στη μνήμη του ποια από αυτά συνήθως περνούσαν πρώτα, ποια ύστερα και ποια πήγαιναν μαζί με ποια, έτσι που βάσει αυτού να έχει κάποια ιδιαίτερη ικανότητα στο να μαντεύει τι επρόκειτο να περάσει κάθε φορά, έχεις μήπως τη γνώμη ότι ο

ἂν αὐτὸν ἐπιθυμητικῶς αὐτῶν ἔχῃν καὶ ζηλοῦν τοὺς παρ' ἐκείνοις τιμωμένους τε καὶ ἐνδυναστεύοντας, ἢ τὸ τοῦ Ὁμήρου ἂν πεπονθέναι καὶ σφόδρα βούλεσθαι «ἐπάρουρον ἐόντα θητευέμεν ἄλλω ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ» καὶ ὅτι οὖν ἂν πεπονθέναι μᾶλλον ἢ ' κείνᾳ τε δοξάζειν καὶ ἐκείνῳς ζῆν;

[516e] Οὕτως, ἔφη, ἔγωγε οἶμαι, πᾶν μᾶλλον πεπονθέναι ἂν δέξασθαι ἢ ζῆν ἐκείνῳς.

Θεωρητικός και πρακτικός βίος

Καὶ τότε δὴ ἐννόησον, ἦν δ' ἐγώ. εἰ πάλιν ὁ τοιοῦτος καταβάς εἰς τὸν αὐτὸν θάκον καθίζοιτο, ἄρ' οὐ σκότους <ἂν> ἀνάπλεως σχοίη τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐξαίφνης ἦκων ἐκ τοῦ ἡλίου;

Καὶ μάλα γ' , ἔφη.

Τὰς δὲ δὴ σκιὰς ἐκείνας πάλιν εἰ δέοι αὐτὸν γνωματεύοντα διαμυλλᾶσθαι τοῖς ἀεὶ δεσμώταις ἐκείνοις, ἐν ᾧ ἀμβλυώττει, [517a] πρὶν κατασπῆναι τὰ ὄμματα, οὗτος δ' ὁ χρόνος μὴ πάνυ ὀλίγος εἴη τῆς συνηθείας, ἄρ' οὐ γέλῳτ' ἂν παράσχοι, καὶ λέγοιτο ἂν περὶ αὐτοῦ ὥς ἀναβάς ἄνω διεφθαρμένος ἦκει τὰ ὄμματα, καὶ ὅτι οὐκ ἄξιον οὐδὲ πειρᾶσθαι ἄνω ἵεναι; καὶ τὸν ἐπιχειροῦντα λυεῖν τε καὶ ἀνάγειν, εἴ πως ἐν ταῖς χερσὶ δύναντο λαβεῖν καὶ ἀποκτείνειν, ἀποκτείνονται ἂν;

Σφόδρα γ' , ἔφη.

ἄνθρωπος αὐτός θα φλεγόταν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία για τέτοια πράγματα και ὅτι θα ζήλευε ὅσους τιμοῦνταν ἐκεῖ και εἶχαν δύναμη και ἀναγνώριση: Ἡ θα εἶχε πάθει αὐτό που λέει ο Ὅμηρος, και θα ἐπιθυμοῦσε διακαῶς «πάνω στη γη να ζοῦσε κι ας ξενοδοῦλενε σε κάποιον ἀκλήρο» ἢ να υπέφερε οτιδήποτε παρά να νομίζει τέτοια πράγματα και να ζει ὅπως ἐκεῖνοι;

Έτσι νομίζω κι ἐγώ, εἶπε· θα προτιμοῦσε να πάθαινε οτιδήποτε παρά να ζει ἐκεῖνη τη ζωή.

5° στάδιο

Συλλογίσου τώρα και τοῦτο, εἶπα ἐγώ. Ἀν ἓνας ἄνθρωπος σαν αὐτὸν κατέβαινε ξανά ἐκεῖ κάτω και καθόταν στην ἴδια θέση, ἄραγε τα μάτια του δεν θα ἦταν γεμάτα σκοτάδι, καθὼς θα ἐρχόταν ἐτσι ἀπότομα ἀπὸ το φῶς του ἡλίου; Βεβαιότατα.

Κι αν θα χρειαζόταν να παραβγεί πάλι με ἐκείνους που εἶχαν παραμείνει δεσμώτες προσπαθώντας να διακρίνει τις σκιές, ἐνὼ η ὥρασή του θα εἶναι ἀδύναμη ὥσπου να προσαρμωστούν τα μάτια του κι ο χρόνος τῆς προσαρμογῆς ὄχι πολὺ σύντομος, ἄραγε δεν θα γινόταν περίγελως και δεν θα ἔλεγαν γι' αὐτὸν ὅτι γύρισε με τα μάτια του χαλασμένα ἀπὸ 'κει πάνω που ἀνέβηκε, και ὅτι δεν ἀξίζει τον κόπο οὔτε καν να δοκιμάσει κανεῖς να ἀνεβεί ἐπάνω; Κι ὅποιον θα ἐπιχειροῦσε να τους λύσει ἀπὸ τα δεσμά και να τους ἀνεβάσει ἐπάνω, αὐτόν, αν μπορούσαν με κάποιον τρόπο να τον πιάσουν στα χέρια τους και να τον σκοτώσουν, δεν θα τον σκότωναν;

Ἀσφαλῶς, εἶπε.